Írta: Andrásfalvy Bertalan
2016. február 06. szombat, 07:27 - Módosítás: 2016. február 13. szombat, 08:36

Vásár, búcsúvásár, sokadalom

A javak cseréje egyidős az emberiséggel. A gyűjtögető, vadászó, halászó népek is rászorultak a maguk területén nem található, de nélkülözhetetlen, mások által előállított javakra, azokat azonban nem csak vásároknak nevezhető alkalmakkor szerezhették meg. Például kedvelt témája volt az etnológusoknak az úgynevezett néma csere, melyet főként a trópusok földműves, és az erdőkben tanyázó zsákmányoló, vadász népek közt jött létre. Az erdőlakók egy meghatározott, hagyományosan kijelölt helyen és időben lerakták feleslegeiket, gyűjtögetett vagy vadászattal megszerzett árujukat, majd elvonultak távolabb. A földművesek pedig kivitték termékeiket és letették oda, ahonnan az erdőlakók áruit elvitték magukkal. Eladó és vevő nem is látta egymást, talán nem is értették volna egymás nyelvét vagy éppen háborúban is lehettek egymással. A csere azonban mindkét félnek hasznos volt, és a vevők igyekeztek kielégíteni az eladók igényeit, igazságosan. Ha nem így tettek volna, legközelebb elmaradt volna a kínálat. Sokfelé még 20. századi földműves népek sem mindig a vásárokon jutottak hozzá legfontosabb javaikhoz. Például baranyai és tolnai parasztok egy része nem a vásárokon adta el vagy vette tenyészállatait, hanem elmentek azokba a falvakba, ahol tudták, hogy ott az éppen nekik való állatokat nevelték, és ott, a faluban ismerőseik vagy a kocsmáros segítségével felkeresték azokat a gazdákat, akiknél eladó fiatal tenyészállat volt. Ott személyesen láthatták az eladásra szánt állat anyját, a gazda egész állatállományát is, és a vásárt nem kellett elsietniök. Házaló kézművesek is jobbára a falukat járva kocsiról adták el portékáikat, rendszerint nem is pénzért, hanem terményért, így a fazekasok, kosárfonók, teknővájók, késes-köszörűsök. Ma is járnak a dinnyések, gyümölcs és hagymaárusok így faluzni, de már hangosbeszélőt is használva. A vásárnak a puszta árucserén kívül más értelme, vonzereje is volt. A sokadalom, a csak ritkán, éppen a vásárok idején látható, megismerhető, más faluból, vidékről, országból összesereglett emberek, különös foglalkozások, mutatványosok és mutatványok vonzották az embereket. A Világ megismerése, a kíváncsiság, a megszokottól eltérő élmény keresése, velünk született, örök emberi tulajdonság, szükséglet. A vágy, megismerni azokat, akik messzebb, a látóhatár mögött vannak, de a vásáron szemtől szembe, láthatóvá és megtapinthatókká lesznek. A vásár a faluközösségen túlmutató, nagyobb közösséghez, népcsoporthoz, nemzethez, országhoz tartozás érzését is felkeltő, ilyen értelemben is igényelt ünnepélyes alkalom volt, a régiségben ugyancsak vásárokhoz kapcsolt búcsújárásokkal.

A központi hatalommal szervezett állam egyik legfontosabb intézménye volt a vásár, ezért törvényekkel szabályozta azt. Elsősorban azért, mert az az országlakók gyarapodását, gazdagodását tette lehetővé, ha az biztonságban működhetett. A középkorban azért kapnak a megerősített városok vásártartási jogot, mert azok fegyveres erővel szavatolhatták a vásár biztonságát, melyet kötelességévé is tett a vásártartás jogát írásba foglaló királyi kiváltságlevél. A vásáron összegyűjtött sok érték sokszor csábította az ellenséget vagy a rablókat a támadásra, a vásár megütésére, ha azt kellően nem védték meg. A török hódoltság korában számos vásárütésről maradtak feljegyzések, hol a török támadta meg gyors, portyázó lovasaival a királyi oldalon lévő sokadalmat, hol a végvári vitézek és hajdúk a hódoltság területén zajló vásárt. A szenvedő mindenképpen az odasereglett, vásárlásra vagy eladásra kényszerült nép és a kereskedők voltak. A központi hatalom, a király, a vásárokon ellenőrizhette és adóztathatta meg országa gazdasági életét a vásárvámokkal, melyek a középkori állam egyik legfontosabb bevételét jelentették. (Ez a vásárvám a mai általános forgalmi adóhoz hasonlítható.)

Szent István király a vasárnapot jelölte meg a vásár napjául. Rendelete szerint minden tíz falunak templomot kellett építenie, és e templom körül vasárnap, a nap neve kétségtelenül a vásár-napból ered, a kötelező misehallgatás után, sor kerülhetett az áruk cseréjére is. Ismerve az ország igen tarka, sokféle népi összetételét, ezek a vasárnapok és vásárok a különböző nyelvű és műveltségű népcsoportok békés együttélésének előmozdítását is segítették. Hét-nyolcszáz évvel később, amikor ismét gyakorivá lettek a vasárnapi vásárok, a vásártartó mezővárosok szigorú rendtartása szerint a vásárt csak az istentisztelet befejezése után lehetett megindítani, aki ez előtt mert venni vagy eladni, azt megbüntették, áruját elkobozták.

Egyik legrégibb, az 1015-ben keltezett oklevelünk, mellyel Szent István király a Szűz Mária és Szent Benedek tiszteletére, a Vashegy tövében megalapította a pécsváradi apátságot, felsorolja birtokait és kiváltságait. Ebben említi a szolgálattevők közt a vásárok vámszedőit, és azt az engedelmet, hogy hetente két ízben vásárt is tartsanak Pécsváradon. Egyet a falu felső végén, Szent Péter egyháza mellett vasárnapon, a másikat az Alszegen, szerdán. A belőlük származott vámot pedig a monostornak adta egészen. Egyébként pedig a vám összegének kétharmada a királyt, egyharmada az ispánt vagy a várost illette, akinek kötelessége volt a vásár biztonságát szavatolni. Az említett alapítólevélből kitűnik, hogy még akkor sem volt a

vasárnap a vásárok kizárólagos időpontja. I. Béla pedig átteszi a vásárt a szombati napra, hogy aztán Szent László idejében határozottan meg is tiltják a vasárnapi vásártartást,- egypár századra. László király vásártörvénye azt is kimondja, hogy „senki ne adjon vagy vegyen a vásáron kívül”, vagyis ne merészelje senki se kijátszani a vásárvámot. E törvény egy másik részében igen fontos, nemzetgazdasági és biztonsági meggondolásra figyelhetünk fel. Megtiltja ugyanis, hogy bárki, a király engedélye nélkül, a végeken, vagyis az országhatárok közelében tartott vásárokon lovat adjon el. Elsősorban azért, mert ezekre a vásárokra külföldiek is eljártak, és a lopott ló így kikerülhetett az országból és örökre eltűnhetett, ha azonban a ló az országban maradt, előbb-utóbb jegyéről, bélyegéről felismerhették lopott voltát és a bűnöst megkereshették, ha a tulajdonos is kerestette jószágát. A másik oka ennek a tilalomnak az volt, hogy a magyar lovas hadsereg fölényét évszázadokon át biztosító, kemény és kitartó, gyorslábú lófajta ne kerüljön külföldiek kezére. Emlékeztetek arra, hogy a kalandozások idején a német fejedelmek azzal készültek fel a magyar lovas hadak ellen, hogy maguk is harci lovak fokozott tenyésztésébe kezdtek. Egy ilyen, fejedelmi lótenyésztő teleptől kapta Stuttgart is a nevét, hallottam német történészektől.

Még a 11. és 12. században, kisebb térségek központi vásárok tartására alkalmas pontjain megjelentek azok a helységnevek, melyek e falu, város vásártartási napjára utaltak. Szombathely, Nagyszombat, Csíkszereda, Csütörtökhely, Tardoskedd, Hetvehely /Hétfőhely/ stb., valamint a vásár szóval képzett helynevek: Kézdivásárhely, Balavásár, Vásárosnamény stb.

A legnevesebb vásárok helye és ideje bizonyos helységre, vidékre jellemző termények betakarításának idejéhez is fűződött. Fontos termények betakarítása eleve ünnepi alkalomnak számítódott ősidők óta az egész világon. Így például Zengővárkonyban október 18-án volt az úgynevezett Lukács-napi leányvásár, a három megyében is elszórt, református, magyar ifjúság ismerkedési alkalma, a híres, zengőalji gesztenye betakarításával esett egybe. Minden udvaron ropogott a rőzsetűz és sütötték a gesztenyét a távolról jött vendégeknek. Úgy rendezték ezt e naphoz közel eső szombaton, hogy másnap, a szomszédos Pécsváradon állat- és kirakodó vásár volt, ahol a legény, szándéka komolyságát kifejező mézeskalácsot is vásárolhatott választottjának. A baranyai Hegyháton, az oroszlai leányvásár Szent Mihályt követő vasárnap volt, a szüret után. A csicsói búcsú-vásár -Szakály mellett, Tolna megyében,-

cseresznyeéréskor. A híres, bajai fokhagymavásárnak nevezett sokadalom Péter-Pálkor volt. A falu búcsúja, a templom védőszentjének ünnepe mindig összekapcsolódott egy kisebb-nagyobb vásárral, s ez többnyire egyben leányvásár is volt, az egy népcsoporthoz, egy felekezethez, nyelvhez, műveltséghez tartozó néprajzi csoport fiatalságának találkozási alkalma. Ennek a rendnek párhuzamait megtaláljuk másutt is a Földön. Például a neves finn tudós, Kustaa Wilkuna is írt egy tanulmányt a finn falvak búcsúszerű, falu- ünnepeiről, ami mindig valamilyen termény megjelenéséhez, például az új hagymához fűződött és egyben a környékbeli fiatalok találkozási, ismerkedési napja is volt.

Az igen gazdag, vásárokról szóló, magyar néprajzi irodalom sok, érdekes részleteit itt nem kívánom felsorolni, csak utalnék Dankó Imre e témában írt sok szép tanulmányára és a téma összefoglalására a Magyar Néprajz III. kötetében. Csak emlékeztetnék arra, hogy a vásárra nem mehetett akárki és akárhogyan. Például kiskorúk nem mehettek, legfeljebb igen szigorú szülői felügyelettel, hiszen könnyen elveszhettek, bajuk történhetett, különösen az állatvásárban. Viszont a szülők, keresztszülők nem térhettek haza vásárfia nélkül. A keresztanyák a mézesbábosnál vásároltak babát keresztlányuknak, és huszárt vagy kardot a fiúgyereknek. Ha mást nem, itt a Duna mentén vittek haza „bikát", vagyis főtt sulymot, melynek tényleg olyan alakja van, mint egy nagyszarvú bika fejének. Még a házasságra előkészítő leányvásárokra sem mehettek a nagylányok egyedül. Ha nem szüleik, akkor falubeli legénypajtásaik kísérték el, akik rendszerint már rokonnak számítottak, és mint házastárs, szóba nem jöhettek. Felnőttek sem mentek egyedül. Két, három barát vagy koma, esetleg házaspár szövetkezett össze, egy kocsival mentek és a vásár helyén, a kocsitáborban hagyták járművüket. Ilyenkor kihúzták a rúdszárnyak közül a kocsirudat, hogy az hosszan kinyúlva ne akadályozza a közlekedést, és függőlegesre állítva odatűzték a kocsi oldalához, esetleg kendőt, csóvát tűztek a végére, hogy messziről felismerje ki-ki a sajátját a kocsirengetegben. A lovakat kifogták, s míg a vásárban jártak, azok a kocsiderékból zaboltak, vagy ették a szénát. Esős időben gyékény vagy vászon ernyőt is felszereltek, hogy a holmi el ne ázzon, de e sátor alatt a leányok a nap folyamán többször is átöltözhettek, hogy úgy mutogassák ruháikat és szépségüket. Vásárba félünneplősen illett járni, nem olyan cifrán, mint a templomba, hanem úgy, ahogy a lányok táncba, vagy az emberek hivatalos helyre jártak. A kocsihoz a nap folyamán többször visszatértek, ettek, ittak a hazaiból és váltakozva ügyeltek az állatokra és a holmira.

Az egyes portékáknak, de főleg az állatok vásárlásának megvolt a pontos rendje, szertartása. Több szépírónk is foglalkozott ezekkel, például hogyan vásároltak kaszát, kapát, miként vizsgálták meg a lovak fogát, járását, mozgását lépésben és trappban, s majd az egyesség végén, hogyan paroláztak és „itták be" vagyis ittak áldomást az alkura a közeli italmérésnél, kocsmában, melyet az egyik vagy másik fél fizetett. Hozzátartoztak a vásárokhoz a különféle sátoros kereskedők mellett a mutatványosok, a tűznyelők, kardnyelők, kötéltáncosok, históriások, hírvers-mondók, ponyvaárusok, szerbeknél még a 19. század végén a vásárokat látogató guzlások, akik hősénekeket zengtek Márkóról vagy más hősök tetteiről. Hozzátartoztak még a jósok, kártyavetők, az öt lábbal született borjak, kétfejű csirkék, kétmázsás asszonyok

megmutatása, csekély belépődíj ellenében. A vásárt meg szokta látogatni, kellő, fényes kísérettel, a főbíró, a polgármester, a földesúr vagy ispánja, a püspök és a helyőrség parancsnoka. A 18. század végén, a 19. század elején a vásárokon tartották a legfényesebb és legeredményesebb verbuválásokat, katonatoborzókat. A legjobb zenekarokat és a legügyesebb táncosokat, legfényesebb mundérokban itt vonultatták fel, hogy a bámész, de büszke legényeket lépre csalják. Kevesen tudtak ellent állni annak a kísértésnek, hogy e kitüntetett helyen, ilyen jó muzsikára, ennyi nép előtt meg ne csillogtassák tánctudásukat. Egyáltalán, a sokadalom kihívást jelentett az embereknek. Vásárokon rendezték, sokszor hónapokig elodázott viszályukat például a pásztorok, szép sorrenden várakoztak egymásra, hogy nagy nyilvánosság előtt megverekedjenek egymással. Ilyenkor „botoltak” a pásztorok és cigányok, vagyis hozzátartozóik fújta botoló nótákra, botot forgatva, megküzdöttek egymással. A vásárok izgalmas, érzelmileg felfokozott légkörében gyakran került sor összeütközésekre, ezek elhárítása, kezelése, az alkalmi, vásári tolvajok lefülelése mellett, komoly feladatot jelentett a vásárért felelős hatóságnak, a vásárbírónak és segítségének, helyi rendőrségnek, csendőrségnek is. Vásárokon hirdettek ki komoly rendeleteket, híreket, törvényeket, és vásárok alkalmával hajtották végre a bűnösökön az ítéleteket. Pálcázás, akasztás, lefejezés, boszorkányégetés és bélyegzés a nép elrettentésére, ez az idő és hely volt a legalkalmasabb.

Bátran mondhatjuk, hogy a vásárok hozzá tatoztak egy nép műveltségéhez. Annak egésze sűrítve itt jelenhetett meg mások előtt is. Az oda látogatók úgy öltöztek fel, hogy mindenki láthassa, honnan, kicsoda jött a vásárba. Ennek volt gyakorlati jelentősége is. A pécsi vásárokra például a kiskanizsai „sáskák” otthoni viseletükben jelentek meg, hogy mindenki láthassa, hol vásárolhat garantáltan elsőrangú zöldséget. A drávamenti horvátok a pécsi vásárba felvették viseletüket, amit már otthon nem hordtak, hogy a vásárlók messziről láthassák, hol lehet szép, házi szőtteseket vásárolni.

A sokadalom alkalmat adott a helyi és tágabb identitás kinyilvánítására, megélésére, egyben sajátos atmoszférája kihívást is jelentett, ki mennyire tud ellent állni a tömegkínálta szélsőséges megnyilvánulás ingerének is. Itt tehát nemcsak kultúráját, hanem egy nép tartását, értékrendjét is megismerhette a világ.

Forrás: Rálátás. Zsákai Helytörténeti- Honismereti, Kulturális Tájékoztató. VI. évfolyam IV. szám. 2005- 1–4.